18.10.2022

Група 25. Історія України. Урок 15. Україна наприкінці 1918 - у першій половині 1919р. Гісем 10 клас с. 61-70.

Україна наприкінці 1918 — у першій половині 1919 р.

1. Яким був політичний курс, здійснюваний УЦР за доби УНР? 2. Коли відбулася Перша війна більшовицької Росії проти УНР? Якими були її причини, перебіг і результати? 3. Яку політику здійснювали більшовики після першого приходу до влади в Україні?

1. Антигетьманське повстання і відновлення УНР.

В умовах кризи гетьманського режиму П. Скоропадського в Україні активізувалися сили, які виступали за відновлення УНР. У серпні 1918 р. в Києві було створено Український національний союз (УНС), головою якого став В. Винниченко. Союз виступав за створення демократичної суверенної української держави парламентського типу. Він погоджувався визнати гетьмана главою держави за умови обрання нового складу уряду за своєї участі й обрання на Всеукраїнському конгресі вищого законодавчого органу — Державної Ради.

Поміркована частина членів УНС схилялася до порозуміння з гетьманською владою, радикальна — наполягала на повстанні та її поваленні. На середину жовтня 1918 р. переважав вплив опозиційних гетьману сил. 24 жовтня 1918 р. гетьман створив коаліційний уряд, до якого увійшло п’ять представників УНС, але це не змінило ситуацію. Більше того, після оприлюднення грамоти про федерацію України з небільшовицькою Росією гетьман призначив новий уряд проросійської орієнтації без представників УНС. У відповідь УНС оголосила про початок повстання проти влади гетьмана. Для керівництва повстанням із метою відновлення УНР у ніч із 13 на 14 листопада 1918 р. на засіданні УНС було створено тимчасовий орган — Директорію. До складу Директорії увійшли представники різних політичних напрямків. Від українських соціал-демократів були В. Винниченко (голова Директорії), С. Петлюра, А. Макаренко; від українських есерів — Ф. Швець; від соціалістів-самостійників — П. Андрієвський.

Центром антигетьманського повстання стала Біла Церква, а головною ударною силою — січові стрільці. Головним отаманом військ, що рушили на Київ, призначили С. Петлюру. Вирішальною подією в боротьбі Директорії з П. Скоропадським став бій 18 листопада 1918 р. біля станції Мотовилівка, де війська гетьмана зазнали поразки. Після цієї перемоги антигетьманські сили (100 тис. осіб) оточили Київ.

Директорія — тимчасовий революційний орган, створений для керівництва антигетьманським повстанням, а після його перемоги — верховний орган влади відновленої УНР.

Організація влади Директорії УНР



Якими були особливості організації влади в період Директорії УНР?

13 грудня 1918 р. П. Скоропадський зрікся влади та виїхав до Німеччини. 14 грудня військові частини Директорії вступили до Києва. Наступного дня було оголошено, що УНР відновлена в особі «народного уряду республіканської Директорії».

Директорія досить швидко встановила свою владу на всій території України. Вона призначила уряд УНР, до якого увійшли представники всіх партій, що були у складі УНС. Його очолив Володимир Чехівський.

Перші дні перебування Директорії в Києві показали, що до влади прийшла вкрай радикальна сила. У місті було конфісковано цінності, значна частина яких не потрапила до державної скарбниці. Від імені Директорії здійснювалися відверті пограбування. Повна державна скарбниця, що дісталася новій владі у спадок від П. Скоропадського, була розкрадена в перші ж місяці.

Своє бачення розвитку України Директорія сформулювала на двох Державних нарадах. На першій було оприлюднено «трудовий принцип» державотворення, за яким експлуататорські класи усувалися від управління. На другій нараді В. Винниченко сформулював три принципи державного будівництва Директорії: 1) скликання Трудового конгресу; 2) встановлення диктатури пролетаріату у формі рад; 3) запровадження військової диктатури.

На виборах до Трудового конгресу виборчі права надавалися лише «трудовим» верствам населення. Як результат — права голосу були позбавлені промисловці, поміщики, комерсанти, частина інтелігенції (міська), духовенства та інших «нетрудових» прошарків суспільства. Конгрес засідав 23—28 січня 1918 р. та прийняв такі рішення: вища влада має бути передана Директорії; виконавчі функції має здійснювати Рада народних міністрів, яка підзвітна Трудовому конгресу, а спочатку між його засіданнями — Директорії; влада на місцях переходила під контроль губернських і повітових трудових рад, що обиралися пропорційно від селянства та робітництва;

Конгрес доручив Директорії та Раді народних міністрів: здійснити земельну реформу шляхом передачі землі трудящому селянству без викупу; ліквідувати безробіття шляхом відновлення роботи промислових підприємств; організувати оборону незалежності республіки.

Під час роботи Конгресу між його учасниками виникли серйозні розбіжності, які зрештою й призвели до фактичного провалу його роботи. Так, керівники січових стрільців запропонували замість Директорії організувати військовий тріумвірат (С. Петлюра, С. Коновалець, А. Мельник) і встановити військову диктатуру. Один із лідерів українських соціал-демократів М. Порш висловився проти диктатури, як пролетарської, так і військової, і відстоював парламентський шлях розвитку. Представник есерів М. Шаповал вважав, що в Україні необхідно встановити радянську владу. Центристська

позиція М. Грушевського організувати державну владу у формі трудових рад підтримки не здобула.



Володимир Чехівський



Проголошення Акта злуки українських земель на Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р.

Як українська громадськість сприйняла Акт злуки?

Крім вирішення питання про легітимність влади, Директорія скасовувала всі закони й постанови гетьманського уряду й відновила дію всіх законів УЦР. Так, у сфері робітничої політики було поновлено 8-годинний робочий день, робітничий контроль на підприємствах, право на укладання колективних договорів, на створення коаліцій і проведення страйків. У земельному питанні Директорія повернулася до конфіскації землеволодінь понад 15 десятин і ліквідації приватної власності на землю. На малоземельному Правобережжі Польща домоглася визнання за поміщиками польського походження статусу іноземних громадян, у зв'язку із чим їхню власність оголошували недоторканною. Однак, скасувавши приватну власність на землю, Директорія не повідомила, коли селянство її отримає. Це зменшило число її прибічників серед селян. Для національних меншин було відновлено національно-персональну автономію.

Важливим здобутком Директорії стало проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. За ним Західноукраїнська Народна Республіка перетворювалася на Західну область Української Народної Республіки, зберігаючи при цьому свою систему влади. Проте реальне об'єднання через складність ситуації обох держав відкладалося на майбутнє. Кожна держава й надалі проводила самостійну політику.

Директорія зуміла за короткий час розширити міжнародні зв'язки України. Дипломатичні відносини було встановлено з Угорщиною, Чехословаччиною, Нідерландами, Італією, Ватиканом. Однак їй не вдалося налагодити необхідний рівень

зв'язків із тими країнами, від яких значною мірою залежала доля України, тобто країнами Антанти, Польщею та радянською Росією.



Війська Директорії УНР залишають Київ. Січень 1919 р.

2. Друга війна більшовицької Росії з УНР.

Революція в Німеччині та поразка країни в Першій світовій війні дали змогу РНК Росії 11 листопада 1918 р. скасувати умови Брестського миру й видати директиву про надання військової допомоги «трудящим України».

28 листопада 1918 р. на території радянської Росії було створено Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, очолюваний Г. П'ятаковим. Наступного дня цей уряд видав маніфест про відновлення радянської влади в Україні. У цей час на кордоні з Україною радянська Росія зосередила 86-тисячну армію, до складу якої входили регулярні російські війська, українські повстанські частини й національні підрозділи з угорців, татар, китайців, латишів. Збройні сили УНР, що протистояли їм, у цей час налічували 40 тис. осіб, із яких лише половину становили регулярні підрозділи, а інші були загонами повстанців. У грудні 1918 р. Перша та Друга українські повстанські дивізії більшовицької армії перейшли в наступ.

Уже 3 січня 1919 р. радянські війська зайняли Харків, куди й переїхав Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. УНР знову опинилася перед загрозою агресії сил радянської України. Неспроможність Директорії сформувати авторитетний і сильний політичний режим позначалася й на армії. Створити боєздатне військо зі збройних формувань, що виникли під час антигетьманського повстання, не вдалося. Директорія залишилася фактично без армії. Відбувався процес більшовизації збройних сил Директорії. У підпорядкуванні С. Петлюри залишився Запорізький корпус (отаман П. Болбочан) і Корпус січових стрільців (командир Є. Коновалець). До кінця січня 1919 р. кількість військ Директорії скоротилася до 21 тис. осіб.

Уряд Директорії почав шукати вихід із цього становища. До Москви вирушила дипломатична місія із пропозицією, що Директорія погоджується на радянську форму влади в УНР за умов: пропорційного представництва в рядах селян і робітників; укладення економічного союзу з радянською Росією; проголошення нейтралітету України; захисту проти армій А. Денікіна, Антанти та Польщі; припинення наступу військ радянської Росії на Україну; визнання незалежності УНР.

Проте під час переговорів більшовицькі війська продовжували наступ в Україні. На протести української делегації представники російської відповідали, що «ніякого війська Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР) на Україні немає. Військова акція на українській території на цей момент проводиться поміж військом Директорії та військами Українського Радянського Уряду, який є цілком незалежним».

Розуміючи, хто діє разом з українськими більшовиками, Директорія УНР 16 січня 1919 р. оголосила війну більшовицькій Росії. Однак сил зупинити більшовицький наступ у неї не було. На Київ стрімко рухалися війська українських більшовиків, дії яких підтримувала радянська Росія.

Підписання в Москві між радянською Росією та УНР мирної угоди на умовах, запропонованих Директорією УНР, не змінило ситуації. Ратифікацію угоди через конфлікт між членами Директорії та уряду УНР було зірвано, а 5 лютого більшовицькі війська зайняли Київ.

Становище Директорії стало критичним. Вона сподівалася отримати від Антанти визнання суверенітету України, допомогу в боротьбі з більшовиками й можливість делегації УНР брати участь у Паризькій мирній конференції. Антанта висунула Директорії ультимативні вимоги: реорганізувати Директорію та її уряд, вивівши з її складу представників соціалістичних партій; відмовитися від більшовицької соціально-економічної політики; реорганізувати Армію УНР і підпорядкувати її союзному командуванню. Виконання цих вимог, по суті, означало ліквідацію суверенності УНР.

У відповідь на це й на вимогу Антанти В. Винниченко і В. Чехівський подали у відставку, С. Петлюра вийшов із соціал-демократичної партії та очолив Директорію. Було створено новий уряд на чолі з С. Остапенком, схильним до союзу з Антантою. Проте допомоги з боку Антанти не надійшло. Директорія втратила контроль над більшою частиною України.

3. Військова присутність Антанти на Півдні України в листопаді 1918 — квітні 1919 р. Реорганізація Директорії УНР. Отаманщина.

У квітні 1919 р. Антанта евакуювала свої війська з Півдня України. Проте морська блокада чорноморського узбережжя флотом країн Антанти тривала.

Під натиском більшовиків війська Директорії відступили на захід. У середині березня 1919 р. відбулося її останнє засідання в повному складі. На початку квітня Директорію було реорганізовано. Тепер у її складі були С. Петлюра, А. Макаренко, представник ЗУНР і два представники соціалістичних партій. Було впорядковано функції Директорії та її відносини з урядом: вона мала лише затверджувати закони, проекти яких готували міністерства, і давати розпорядження лише міністерствам. Новий уряд очолив Б. Мартос. Він звернувся до народу з «програмною декларацією», у якій зазначалося, що суверенному життю українського народу заважають два вороги — «російське комуністичне більшовицьке військо» та «польське панство». Усі українські політичні й соціальні сили мають стати на боротьбу з ними за вільну і незалежну Україну. Потрібно не чекати іноземної допомоги, а сподіватися на українських повстанців.

Отаманщина — засилля різноманітних неконтрольованих збройних формувань (як правило, із селянства) в умовах відсутності або слабкості державної влади в Україні в 1918—1923 рр. Сучасна українська історична наука загалом дала отаманщині негативну оцінку — як силі, що паралізувала українську визвольну боротьбу.

Погроми — масові насильницькі дії короткочасного характеру, викликані релігійною або національною нетерпимістю. їх вчиняли групи людей стосовно національної або релігійної меншини. Супроводжувалися вбивствами, насильством і пограбуваннями.

Щоб організувати опір більшовикам, Головний отаман С. Петлюра почав призначати або визнавати отаманами будь-кого, хто міг командувати, мав зброю, виказував лояльність до Директорії та заявив про своє прагнення боротися з більшовиками. Кожен такий отаман отримував грамоту від С. Петлюри та кілька мільйонів українських карбованців. Контролю над отаманами не було. Україну охопила отаманщина. Загалом в Україні діяло кілька сотень отаманів: (П. Болбочан, М. Григор'єв, Зелений (Д. Терпило), Н. Махно та інші. Хоча вони й підпорядковувалися Головному отаману, але на практиці здійснювали власну політику, яка часто не відповідала прагненням керівництва. Така ситуація сприяла формуванню в суспільстві негативного образу Директорії.

Революційна стихія, анархія, що панували на більшій частині території України, зумовили таке явище, як єврейські погроми. Загалом у 1917 — на початку 1921 р. зафіксовано 1236 погромів у 524 населених пунктах, під час яких, за різними оцінками, загинуло від 35 до 50 тис. осіб єврейської національності.

Причетними до цієї трагедії були всі сили, що діяли в тогочасній Україні. Згодом у суспільній свідомості вкорінилася думка, що головними винуватцями її були лише українські сили, але факти це заперечують. Тими українськими загонами, що були причетні до погромів, керували отамани, які лише номінально підпорядковувалися Директорії. Зокрема, у наказі від 17 червня 1919 р. зазначалося: «Наказую провокаторів негайно розстрілювати, повідомивши про це населення». Сам Головний отаман виступав проти погромів. За Проскурівський погром у лютому 1919 р., під час якого загинуло кілька тисяч осіб єврейської національності, було страчено отамана Івана Семесенка.



Погромлені. Художник Е. Шехтман. 1927 р.

Антисемітизм — одна із форм національної нетерпимості, яка виражається у ворожому ставленні до єврейської нації, прагненні обмежити її права.

Незважаючи на заперечення більшовиками антисемітизму (27,8 % керівників їхньої партії мали єврейське походження), Червона гвардія теж брала участь у погромах. У 1919 р. у них відзначилися бійці Таращанського й Богунського полків, а в 1920 р. — бійці Першої кінної армії під командуванням С. Будьонного.

4. Бойові дії на Правобережжі.

У лютому 1919 р. після захоплення Києва більшовики повели подвійний наступ: на півночі — намагаючись відокремити Армію У НР від Української Галицької армії (УГА), і

на півдні — із метою ізолювати українські військові частини від десанту Антанти. На південній ділянці Армія УНР зазнала поразки, оскільки отаман М. Григор'єв перейшов на бік більшовиків. Тим часом третя більшовицька група повела наступ із Києва, щоб не допустити з'єднання між північними й південними частинами Армії УНР. Проте цей план не був реалізований. Реорганізовані частини Корпусу січових стрільців і сили Північної групи Армії УНР несподівано в березні 1919 р. перейшли в контрнаступ, завдаючи відчутних ударів більшовикам у районі Бердичів—Козятин—Житомир, і підступили аж до Києва. Цей стратегічний маневр Армії УНР, а також антибільшовицьке повстання отамана М. Григор'єва унеможливлювали спробу більшовиків прорватися через Румунію в Угорщину на допомогу угорській армії і тим сприяти поширенню світової революції.

Більшовики відповіли на цей наступ Армії УНР ударом на Поділлі, у результаті якого Південна група Армії УНР була ізольована від решти сил і військ Антанти. Через виступ отамана О. Волоха ця група мусила 16 квітня 1919 р. перейти Дністер, де румунські війська її роззброїли, і тільки пізніше через Галичину дісталася на Волинь, де приєдналася до Армії УНР. Після цієї поразки Директорія УНР контролювала лише невелику територію на Волині.

У цей час за наказом С. Петлюри було здійснено низку заходів, покликаних викорінити в Армії УНР отаманщину та перетворити її на регулярне військо. Створювалася Державна інспектура, що мала боротися з проявами отаманщини в армії, стежити за дисципліною та неблагонадійними командирами. Ці заходи зумовили гострі конфлікти між інспекторами й отаманами.



Володимир Оскілко

Тим часом командувач Північної групи Армії УНР генерал-хорунжий В. Оскілко зі своїми прихильниками 29 квітня 1919 р. підняв заколот проти посилення режиму особистої влади С. Петлюри і просоціалістичного уряду Б. Мартоса. В. Оскілко проголосив себе Головним отаманом Армії УНР.

Заколотники вимагали скликати Установчі збори, укласти мир із Польщею, заарештували міністрів уряду і С. Петлюру та негайно обрати нового голову Директорії. Проте бунт вдалося швидко придушити за допомогою січових стрільців. Одночасно С. Петлюра вжив заходів щодо посилення своїх одноосібних повноважень. Придушення перевороту ослабило фронт проти більшовиків, чим вони негайно скористалися, розпочавши наступ. Польські війська в цей час захопили Луцьк, де розміщувалися великі запаси зброї та спорядження Армії УНР. У результаті Північна група Армії УНР фактично припинила існування, Директорія та уряд переїхали до Тернополя, а залишки армії — до району міст Дубно—Броди.

Армія УНР, уклавши наприкінці травня перемир'я з Польщею, реорганізувалася й на початку червня витіснила більшовиків із південно-західної частини Поділля. Було звільнено Кам'янець-Подільський, який тимчасово став столицею УНР. Після того як польська армія захопила Тернопіль, Директорія опинилася на території площею у 20 км^2, що розташувалася між польською та більшовицькою арміями.

9 червня 1919 р. С. Петлюра звинуватив популярного в армії та серед населення отамана П. Болбочана у спробі самовільного захоплення влади. За вироком військово-польового суду отамана було страчено за участь у широкомасштабній змові з метою державного перевороту в умовах воєнного часу.

Наприкінці червня — на початку липня 1919 р. більшовики перейшли в наступ і підійшли до Кам'янця-Подільського. Армія УНР разом з УГА, що відійшла сюди з Галичини, спільно виступили проти більшовиків і відсунули їх від міста.

5. Формування державної системи УСРР. Політика «воєнного комунізму».

Після переїзду з Москви до Харкова створеного більшовиками Тимчасового робітничо-селянського уряду України розпочалося формування радянських державних інститутів. Головою уряду був призначений Х. Раковський. Дещо пізніше уряд перейменували, як і російський, на Раду Народних Комісарів (РНК).

Радянська влада в Україні будувалася на тих самих принципах, що і в радянській Росії. 6 січня 1919 р. було проголошено створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Ця назва проіснувала до 1937 р., коли внаслідок прийняття нової Конституції змінилася на УРСР.

Вищим органом державної влади визнавався Всеукраїнський з'їзд рад, у період між з'їздами — Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК).

Більшовицька влада в Україні мала на меті негайне впровадження елементів комуністичного суспільства в реальне життя. Така політика згодом дістала назву «воєнного комунізму».

«Воєнний комунізм» — внутрішня політика радянської влади, запроваджена в роки громадянської війни з метою зосередження всіх ресурсів у руках держави. Відображала тогочасні уявлення більшовиків про функціонування державного господарського механізму.

Висновки. Здобуття влади Директорією призвело до відновлення УНР і демократичного правління в країні.

• На долю Директорії УНР випало багато важких випробувань, пов'язаних із боротьбою за незалежність і територіальну цілісність України.

• Встановлення влади більшовиків супроводжувалося формуванням нової радянської державної системи у формі УСРР та запровадженням політики «воєнного комунізму».

Запитання та завдання

1. Що таке Директорія? Хто входив до її складу? 2. Коли Директорія оголосила війну радянській Росії? 3. Що таке отаманщина? 4. Де розміщувалася столиця УНР у червні 1919 р.?

5. Як прийшла до влади Директорія УНР та якого політичного курсу вона дотримувалася? 6. Порівняйте Першу та Другу війни більшовицької Росії з УНР. 7. У чому полягала сутність отаманщини? Які наслідки для України вона мала? 8. Охарактеризуйте перебіг бойових дій на Правобережжі в першій половині 1919 р. 9. Якими були особливості державної системи УСРР та політики «воєнного комунізму»?

10. Покажіть на карті атласу перебіг основних подій Другої війни більшовицької Росії проти УНР. 11. Продовжте складання таблиці «Події Української революції 1917—1921 рр.» (с. 29). 12. Проведіть дискусію за проблемним питанням: якими були прорахунки і здобутки в політиці Директорії УНР.

13. В. Винниченко, який запровадив в обіг термін «отаманщина», вважав, що з її народженням закінчилася влада Директорії. Яким є ваше ставлення до цього твердження?